

90 ÉVES AZ OSZK ZENEMŰTÁRA *

MEGNYITÓ HELYETT –

„A ZENEMŰTÁR ELSŐ ARANYKORA”

Somfai László visszaemlékezése

A kilenc évtizedes történet félideje táján, 1958 nyara és 1962 között tölthetem pályám talán legizgalmasabb négy és fél évét az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában. Visszatekintve megkockáztatom: a Zeneműtár első aranykorának esztendei voltak azok. A színtér köztudottan kevésbé elegáns és praktikus volt, mint ma. A Nemzeti Múzeumból önállósított nemzeti könyvtár zömét a múzeum épületében megtúrt társbérlokként, néhány újabb vagy onnan kiszorult gyűjteményét közeli és távoli épületekben helyezték el. A Zeneműtár a Pollack Mihály tér sarkán álló Festetics-palotában székelt, ami sok szempontból praktikusnak bizonyult. Dísztermében kiállításokat rendezhettünk, a tárral szomszédos szobákban a Könyvtárközi kölcsönzés dolgozott (akkoriban a kutatónak ez jelentette a köldökzsinórt a külvilág szakirodalmához), s lévén a Magyar Rádió velünk egy épület-tömbben, főnökünk, Vécsey Jenő akár egy kávészünetben megbeszélhette az általa rekonstruált zenetörténeti kincsek stúdiófelvételét. De persze mégsem volt a célnak megfelelő, az értékekhez méltó ez az elhelyezés. Silány fa irodai szekrényekben tartottuk Erkel kéziratait és a többi magyar zenetörténeti kincset; a Haydn dirigálta 18. századi operaanyag szabad polcon porosodott a raktárban; csupán az Esterházy-gyűjtemény autográfjainak jutott vasszekrény. Egyébként az egyik könyvtári ünnepség utáni reggel tűzoltóktól körülfogva láttam meg Pollack Mihály téri épületünket. Az elaggott elektromos kábelek okán kitört tűzben éjjel kiégett a velünk szomszédos osztály, s a melegtől berobbant ablakú szoba falának túloldala már a Zeneműtárhoz tartozott, éppen amellet a fal mellett álltak az ominózus fa kézírasszekrények.

Egy pályakezdő muzikológusnak mégis paradicsomi boldogság volt itt dolgoznia. Akkoriban természetesen kevesebb volt az adminisztráció. Ha az ember teljesítette a címléírás napi kvótáját, déltől szabadon dolgozhatott a Zeneműtár anyagai-val kapcsolatos kutatásain – én rendszeresen napi 10-12 órát tölthettem bent. A könyvtár élére odatett Jóború Magda lényegében hagyta, hogy egy igazi könyvtári szakember, Sebestyén Géza irányításával a dolgok rendben menjenek. Az OSZK

* Ezt a lapszámunkat az Országos Széchényi Könyvtár 90 éves Zeneműtára előtti tisztelgéséért a 2014. május 8-án, az OSZK Dísztermében megrendezett egynapos zenetudományi konferencián elhangzott előadásoknak szenteljük. (A szerk.)

amúgy egyik mentsvára volt a *persona non gratáknak*, olyan karizmatikus figuráknak is, mint például a Zeneműtárral rendszeres kapcsolatban lévő Keresztury Dezső, ott és akkor a Színház történeti tár vezetője. Itt jegyzem meg, eredetileg én is mint valami búvóhelyre kerültem az OSZK-ba. Tanárom, Bartha Dénes tudta, két évvel 1956 után exponáltabb helyre nem vennének fel. Ezért Vécsey Jenővel megbeszélte, hogy én lehessenek a könyvtári belső ember abban a kutatási projektben, amelynek eredményeképp hamarosan megszületett a *Haydn als Opernkapellmeister* kötet.¹

Csak nosztalgiával tudok emlékezni az akkori zeneműtári teamre. Természetesen Vécsey Jenő volt az apafigura, posztgraduális instruktorunk, barátunk, akinek hála kis csapata – a nyakunkba szakadt hatalmas anyag, a külföldről jött eminens kutatóprofesszorok, a távolról sem civilizált könyvtári lehetőségek nyomása mellett is – talpon tudott maradni, s jelentős tudományos munkákat produkált. Uhereczky Klára adminisztrátorunk, és a raktár cerberusa, Németh bácsi mellett hárman voltunk tudományos munkatársak. A rangidős Falvy Zoltán volt, aki hamarosan a Magyar Tudományos Akadémia új intézetének, a Bartók Archívumnak megalapításánál segédkezett Szabolcsi Bencének (egyébként Falvy hozta szóba az én áthelyezésemet is a Bartók-kutatásba, Denijs Dille mellé). Hármunk közül csak Kecskeméti István barátunk – akkoriban elsősorban Fux és Süßmayr szakértője – maradt hű az OSZK-hoz; utóbb természetesen ő lépett Vécsey Jenő helyébe. Hogy milyen finom és megértő környezetbe keveredtem, azt életem valószínűleg legarcátlanabb propozíciójának sorsa tanúsítja. A Vécsey Jenő–Keresztury Dezső–Falvy Zoltán szerzőcsapat *A magyar zenetörténet képeskönyve* kötetének (Magvető, 1960) sikere nyomán felkérést kapott egy Haydn-képeskönyv elkészítésére. Ebbe, lévén a téma Haydn, már engem is bevettek volna negyediknek. Némi gondolkodás után vettem magamnak a bátorságot, és megkérdeztem Jenőt: vajon hagynák-e, hogy másféle célkitűzéssel-jelleggel-stílusban magam csináljam meg a kötetet? Nos, hagyták; így született meg a *Joseph Haydn. Sein Leben in zeitgenössischen Bildern* (Corvina–Bärenreiter, 1966), amely utóbb angolul és magyarul is napvilágot látott.²

Ha már önző módon szóba hoztam az OSZK Zeneműtárának addig rejtett kincseire épülő kutatásainkat, némiképp pironkodom, hogy utódaink elől annyi hálás témát lehalasztunk, vagy legalábbis megtettük az első lépéseket. De az vesse rám az első követ, aki képes lett volna ellenállni a kísértésnek, ha a nyomtatott katalógus összeállító neves könyvtáros előd nem vette észre, hogy egy sajtóhiba – pár sornyi kiesett szöveg – révén létrejött ominózus Liszt-címleírás mögé rejtőzve/feledékében voltaképpen a *Faust szimfónia* kincset érő ósváltozat-partitúrája lapul a szekrényben.³ De annak felismerése is ránk várt, hogy Erkel operáinak autográf-

1 Bartha Dénes–Somfai László–Révész Dorrit: *Haydn als Opernkapellmeister*. Budapest–Mainz: Akadémiai Kiadó–Schott, 1960. – Az addig ismeretlen Haydn-betétáriák felfedezéséről írt első közlemények: Somfai: „Az operakarmester Haydn”. *Muzsika*, 2/12. (1959. december), 13–15.; uő: „Ismeretlen Haydn-kéziratok az eszterházi színház opera-repertoárjából”. In: *Zenetudományi Tanulmányok*, 8. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1960, 507–527.

2 *Joseph Haydn. His Life in Contemporary Pictures*. Budapest: Corvina; London: Faber and Faber; New York: Taplinger, 1969; átdolgozott kiadása: *Joseph Haydn élete képekben és dokumentumokban*. Budapest: Zene-műkiadó, 1977.

jait meg kellene végre közelebbről vizsgálni, hiszen az évek előrehaladásával azokban egyre több az idegen kezek írása – de kiknek az írása és miért?⁴ Ennek a hályogkovács módján produkált Erkel-munkámnak a folytatása utóbb szerencsére jó kezekbe került; elsősorban Szacsvai Kim Katalin Erkel-kutatásaira gondolok. És még egy, számomra fontos Pollack Mihály téri inspiráció: az egyik külföldi kutató a mikrofilmekért cserébe friss hanglemezeket küldött a Zeneműtárnak, köztük Anton Webern teljes életművének Robert Craft-féle első LP-összkiadását.⁵ A munkaidő leteltével heteken át hallgattuk, majd hallgattam egyedül ezt a különleges zenét, kotta nélkül, mert az még nem volt elérhető. Utóbb, egy bécsi kutatóút és a kották-könyvek beszerzése után ebből az élményből született az *Anton Webern-könyvecske* (1968).⁶

Akkor jó döntésnek tűnt, hogy 1963-tól az MTA Bartók Archívumában folytassam a tanulást-kutatást-publikálást, végtére valaha Bartók-dolgozattal felvételiztem a zenetudományi szakra, s az idetelepült belga Denijs Dille mellett, Szabolcsi Bence közelségében új impulzusokat kaphattam, mi több, egy sor könyvtári-archiválási tapasztalatot megpróbálhattam átültetni a Bartók forráskutatás részben még szűz terepére. Az OSZK-val való kapcsolatom egyébként is intenzív maradt: Vécsey Jenő kérésére a *Musica Rinata* sorozatban kottákat adhattam közre,⁷ a Zeneműtár Haydn-autográfjaiból többet faksimile kiadásban jelentethettem meg,⁸ OSZK-beli kéziratok voltak fő forrásaim két Gluck-opera összkiadáskötetének készítésekor.⁹ Egyáltalán, még vagy másfél évtizeden át többnyire olyan témákkal

3 A témát több formában feldolgoztam: Somfai: „Liszt Faust-szimfóniájának alakváltásai”. *Magyar Zene*, 1/6. (1961), 559–573., 1/7–8., 78–102.; uő: „Metamorphoses of Liszt’s Faust Symphony”. *The New Hungarian Quarterly*, 1/3. (1961), 75–83.; uő: „Die musikalische Gestaltwandlungen der Faust-Symphonie von Liszt”. *Studia Musicologica*, 2. (1962), 88–137.; uő: „Die Gestaltwandlungen der Faust-Symphonie”. In: Klara Hamburger (hrsg.): *Franz Liszt. Beiträge von ungarischen Autoren*. Budapest: Corvina, 1978, 292–324. Konferenciaelőadás-formája: uő: „Die Metamorphose der ‘Faust-Symphonie’ von Liszt”. *Studia Musicologica*, 5. (1964), 283–293.

4 Uő: „Az Erkel-kéziratok problémái”. In: *Zenetudományi Tanulmányok*, 9. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961, 81–158. – Első híradás: uő: „Erkel ’zeneszerzői műhely’? Erkel Ferenc kései stílusának néhány kérdéséről”. *Muzsika*, 3/11. (1960. november), 18–21.

5 *The Complete Music of Anton Webern under the Direction of Robert Craft*. Philips, L09414/17.

6 Somfai László: *Anton Webern*. Budapest: Gondolat, 1968.

7 Johann Georg Albrechtsberger: *Concerto per l’organo (cembalo o pianoforte) ed archi 1762*. Budapest: Zeneműkiadó, 1963 (*Musica Rinata* 1.); Johann Michael Haydn: *Sinfonia in D (1774)*. Budapest: Zeneműkiadó, 1964 (*Musica Rinata* 4.); Leopold Florian Gassmann: *Sinfonia in As*. Budapest: Zeneműkiadó, 1970 (*Musica Rinata* 18.); Johann Nepomuk Gayer: *Tre sinfonie 1787*. Budapest: Zeneműkiadó, 1972 (*Musica Rinata* 20.); Johann Georg Albrechtsberger: *Concertino in D per trombula (flauto), mandora (chitarra) ed archi 1769*. Budapest: Zeneműkiadó, 1974 (*Musica Rinata* 21.).

8 Az 1959-es Haydn-év tiszteletére kiadott Joseph Haydn: *Symphony F sharp Minor (No.45) „Farewell-Symphony”* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959) után: uő: *String Quartet in G, 1799*, Hoboken III: 81, és *String Quartet in F, 1799*, Hoboken III: 82. Budapest–Melville–N. Y.: Zeneműkiadó–Belwin and Mills, 1972; a két mű együtt, új kiadásban: uő: *Két vonósnygyes Op. 77, 1799 / Zwei Streichquartette Op. 77, 1799*. Budapest: Zeneműkiadó, 1974; *Symphony No.7 „Le midi”*. Budapest: Zeneműkiadó, 1972.

9 Christoph Willibald Gluck: „Il re pastore. Der König als Hirte. Drama per musica in drei Akten”. In: *Christoph Willibald Gluck: Sämtliche Werke*, III:8. Kassel: Bärenreiter, 1968; uő: „Tetide. Serenata teatrale in einem Akt”. In: uott, III:22. Kassel: Bärenreiter, 1979.

szerepeltem nemzetközi konferenciákon, amelyek a zeneműtári tapasztalatokra épültek.¹⁰ S amikor 1969-től tanítani kezdtem, pár éven át zenetudós osztályaimat rendre elhoztam a Zeneműtárba, hogy közelről lássanak-megérinthessenek eredeti forrásokot, lerajzolhassák az ablaküvegre tett 18. századi kottapapír vízjelét, kedvet kapjanak a forráskutatásra. Ezek a hazatérések az évek múltán ritkábbá váltak. Természetesen cserélődött a zeneműtári garnitúra, változtak a könyvtári prioritások, s nem mindig volt kedvemre való, amit itt a várbéli szép palotában tapasztaltam. Azonban egy ideje megint öröm visszatérnem: jó kezekben van ez a csodálatosan gazdag különgyűjtemény, s minden korábbinál szervezettebb-szorosabb a kapcsolata más kutatóhelyek magyarzenetörténet-kutatóival. Ámbár éppen most baljós fejlemények előtt állnak: itteni kollégáimhoz hasonlóan aggódok, milyen veszély fenyegeti a Zeneműtár egyik legbecsesebb gyűjteményrészét, az Esterházy-kottatárát.

Amit zárásként, személyes tapasztalatként-vallomásként el szeretnék mondani: az utóbbi tíz-tizenöt évben többször megfordult a fejemben, hogy talán jobb lett volna nem átpártolnom a Bartók-kutatáshoz, hanem megmaradnom Haydn mellett, itt maradnom az OSZK Zeneműtárában. Tapasztalnom kellett ugyanis, hogy a Haydn-korszak nemzetközi kutatógárdájának elitje sokkal inspirálóbb, mint a jóval kisebb Bartók-specialista kör. S a Haydn-zene kutatása sokkal békésebb és civilizáltabb terep, mint a Bartók-kutatás, ahol több évtized munkájával sem sikerült a legfontosabb projekteket a világra segítenem; hol a politikai és családi hidegháború, hol a szerzői jog, hol az örökösök akarata állta/állja utunkat.

10 Például: Somfai: „Haydns Tribut an seinem Vorgänger Werner”. In: *Haydn Jahrbuch 1963/64*. Wien: Universal Edition, 1965, 75–80.; uő: „Über den durchgehenden Vorschlag”. In: *Bericht über den Neunten internationalen Kongress Salzburg 1964 (Internationale Gesellschaft für Musikwissenschaft)*, II. Kassel: Bärenreiter, 1966, 56–57.; uő: „Zur Echtheitsfrage des Haydn’schen ‘Op.3’”. In: *Haydn-Jahrbuch 1965*, Wien: Universal Edition, 1966, 153–165.; uő: „A Bold Enharmonic Modulatory Model in Joseph Haydn’s String Quartets”. In: H. C. Robbins Landon (ed.): *Studies in Eighteenth-Century Music. A Tribute to Karl Geiringer on His Seventieth Birthday*. London: Allen and Unwin, 1970, 370–381.; uő: „Zur Aufführungspraxis der frühen Streichquartett-Divertimenti Haydns”. In: *Beiträge zur Aufführungspraxis*, 1. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1972, 87–97.; uő: „Ich war nie ein Geschwindschreiber”. J. Haydns Skizzen zum langsamen Satz des Streichquartettes Hob. III:33”. In: *Festkrift Jens Peter Larsen*, København: Hansen, 1972, 274–284.; uő: „Vom Barock zur Klassik. Umgestaltung der Proportionen und des Gleichgewichts in zyklischen Werken J. Haydns”. In: *Jahrbuch für österreichische Kulturgeschichte 2: Joseph Haydn und seine Zeit*, Eisenstadt: Institut für österreichische Kulturgeschichte, 1972, 64–72.; uő: „Bemerkungen zu den Budapester Musik-Autographen von Johann Michael Haydn”. In: *Mozart Jahrbuch 1987/88*, Kassel: Bärenreiter, 1988, 31–48.

ABSTRACT

LÁSZLÓ SOMFAI

OPENING ADDRESS:

THE FIRST GOLDEN AGE OF THE MUSIC COLLECTION

Between 1958 and 1962 the author spent the first four-and-half years of his career in the Music Collection of the National Széchényi Library, at that time housed in the Festetics Palace in Pest. From a musicologist's point of view this was the golden age of the soon internationally recognized music department. Under the wise direction of composer and scholar Jenő Vecsey a small team worked on the nationalized music collections, including the huge and partly undisclosed Esterházy music collection. From the book *Haydn als Opernkapellmeister* (1960) to specialized studies, facsimile editions, and urtext editions (see the footnotes), even in the following decades a wide variety of publications of the author arose from this connection.

László Somfai (1934). Professor Emeritus at the Liszt Academy of Music (State University) in Budapest and former director (1972–2005) of the Bartók Archives of the Hungarian Academy of Sciences. Recently he has been working on the Bartók thematic catalogue and on volumes of the forthcoming *Béla Bartók Complete Critical Edition*. His recent Bartók studies in *Magyar Zene* include “Az utolsó Bartók-partitúrák és a ‘klasszikus’ stílus értelmezései” [The „Classical” Last Scores of Béla Bartók] 47/1 (2009) and “‘Romlott testem’ és a ‘páva’-dallam. Széljegyzetek Bartók 1. vonósnégyesének egy témájáról” [“*Romlott testem*” and the Peacock melody. On the origin of a theme of Bartók’s First String Quartet] 48/2 (2010).